

באר ישעקב

גליון כ"ט
פרשת בהר - בחקתי תשפ"ג

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכי"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

דין שדה אחוזה הנאלת על ידי קרובי המוכר

מחלוקת תנאים בעבד עברי הנמכר לגוי ונגאל בקרובים אם לשעבוד או לשחרור ✦ ספק בגאולת שדה אחוזה על ידי קרובים אם השדה לקרובים או למוכר ✦ הוכחות האבני נזר ממפרישי התורה שחוזרת למוכר ✦ ראייה מדברי התורת כהנים ודחיית האבני נזר ✦ גירסא אחרת כתורת כהנים וביאור דברי המשך חכמה ✦ תירוץ האבני נזר על קושית השואל בענין גאולת קרובים בבתי ערי חומה ✦ ראייה ממחלוקת התנאים אם גאולת קרובים חובה או רשות שגאולת קרובים למוכר ✦ דעת המקנה המהרי"ט והמשך חכמה שהשדה עומדת אצל הגואל ✦ דעת העולת שלמה שנגאלת למוכר ✦ משמעות מהחזון איש שנגאלת למוכר ✦ דיוק הגר"ח קניבסקי מירושלמי שתלוי במחלוקת תנאים בעבד

כמפורש בכתובים בפרשת בהר (ויקרא כה, כה-כה). האם בגאולת קרובים נשאת השדה אצל הגואל עד היובל ואז חוזרת למוכר, או שמא מיד כשפודה אותה חוזרת השדה למוכר, ובגמרא לא נתפרש הדין בזה כמו שפירשו בגאולת עבד עברי.

האבני נזר (יו"ד ס"ו תנט-תס) נסתפק בספק זה. וכתב שם, שמאחר שקיימא לך (רמב"ם הל' עבדים פ"ב ה"ז) בגאולת עבד עברי שנפדה לשחרור, אם כן גם בשדה הדין כן שחוזרת למוכר.

לשעבוד, ודעת רבי עקיבא היא להפוך, שבגאולת קרובים יוצא לשעבוד ובגאולת אחרים לשחרור, ודעת רבי היא שבין בגאולת קרובים ובין בגאולת אחרים יוצא לשחרור. עיין שם בכל הסוגיא.

ספק בגאולת שדה אחוזה על ידי קרובים אם השדה לקרובים או למוכר

ויש לדון איך הדין בגאולת שדה אחוזה, שקבעה התורה דינו שלאחר שתי שנים מן המכירה יכול המוכר לגאולה, הוא או קרובו

מחלוקת תנאים בעבד עברי הנמכר לגוי ונגאל בקרובים אם לשעבוד או לשחרור נחלקו

התנאים בקידושין (טו:), בעבד עברי הנמכר לגוי, שדינו שנגאל בין על ידי קרובים ובין על ידי אחרים, מה דינו לאחר שפודים אותו, האם 'נפדה לשעבוד', היינו שנעשה עבדו של הגואל אותו עד היובל, או ש'נפדה לשחרור', היינו שמיד כשפודים אותו הרי הוא יוצא לחירות. דעת רבי יוסי הגלילי היא שבגאולת קרובים יוצא לשחרור ובגאולת אחרים

פנינים

ברכת המזון באכל פחות משיעור אכילה ושבע

אמנם, באמת יתכן שגם הפנים יפות מודה שבפחות מכזית אינו מחויב מן התורה אף ששבע, שבדבריו לא מצאנו אלא כמו שכתב רש"י 'אוכל קימעא', ושיעור 'קימעא' אינו מבואר כמה הוא, ויתכן שהוא יותר מכזית, אלא שהיה מתברך במעיו כאלו אכל הרבה יותר. ואף אם משמע לכתב סופר ש'קימעא' היינו פחות מכזית, עדיין יתכן שאחר ששבע באכילת פחות מכזית, יש להשלים לכזית כדי שיוכל לברך ברכת המזון, שהרי הכתוב אינו מדבר כאן מחיוב ברכת המזון, אלא בברכה לישראל שיתברך מאכלם.

אמנם בדברי אביו **החתם סופר** (שו"ת, או"ח סי' מט) מבואר לכאורה כפי שכתב הכתב סופר בשם הפנים יפות. שכתב על הגמרא הנ"ל בברכות, שלכאורה יפלא, מה הדקדוק בזה שמברכים באכילת כזית אף שלא שבעו, והרי הם מברכים ברכה לבטלה ועוברים על לא תשא (ראה ברכות לג: שו"ע או"ח סי' רטו סעי' ג). גם יש לעיין, מה מיוחד בדקדוק זה יתר משאר הדקדוקים, שדווקא על זה נושא פנים לישראל.

ומבאר החתם סופר 'בהיפוך מהמובן', שכשעשו ישראל רצונו של מקום, היה המזון מתברך במעיהם והיו שבעים אף בפחות מכזית: 'ולענין שיעור ברכת המזון קרוב לודאי דאי שבע ליה בפחות מכזית סגי, דהתורה תליא ליה בשביעה, ואפילו הכי ישראל קדושים החמירו על עצמם משום חומר לאו 'לא תשא' לאכול עד כזית, אפילו שהיה קשה להם, שהרי כבר שבעו בפחות, אפילו הכי משום שלא לכנס בספק לא תשא בברכת המזון'. ומשום זה נושא להם הקב"ה פנים על כך, שהוא ההיפך מ'לא ינקה' הכתוב לגבי לא תשא, שמדה טוב מרובה.

מבואר בדבריו, שמן התורה יש לברך ברכת המזון כל שבא לידי שביעה, ואף אם לא אכל כזית, ועל כל פנים 'קרוב לודאי' לומר כן, ומה שאין מברכים אלא באכילת כזית או כביצה אינו אלא דקדוק בעלמא. שיעקר כוונת התורה ב'ואכלת' הוא באופן שבא לידי 'ושבעת', אבל אם יש שביעה מחויב לברך אף שלא אכל שיעור אכילה. אולם בתחילת דברי החתם סופר בתשובה שם יש לו מהלך אחר בענין, שמאחר שנתברך המזון במעיו נחשב לשיעור אכילה, נמצא שאינו חייב בברכת המזון על שביעה בלא שיעור אכילה, אלא שנחשב כאכילת כזית. עיין שם. וראה מה שהרחבנו עוד בזה **בבאר יעקב** (ח"א, בחקותי).

בפרשתינו (בחקותי כו, ה-ו) ואכלתם לחמכם לשובע וגו' ונתתי שלום בארץ. וברש"י 'שמא תאמרו הרי מאכל הרי משה, אם אין שלום אין כלום, תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ'. ויש לעיין בלשונו, שמשמע מדבריו שהברכות האמורות קודם לכן: 'ואכלתם לחמכם לשבע' וגו', הם הגורמים שלא יהיה שלום, ולכן צריכים לברכה מיוחדת: 'ונתתי שלום בארץ'. והענין צריך ביאור, מדוע גרום ריבוי מאכל ומשתה שלא יהיה שלום.

ומצאנו בכמה ספרים (פנים יפות; דגל מחנה אפרים; ישמח משה; תפארת יונתן כאן) שיישבו כולם בסגנון אחד בדרך דרוש, שאינא בברכות (כ:), 'אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם כתוב בתורתך (דברים י' ז) אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב (במדבר ו, כו) 'ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. אמר להם, וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתם להם בתורה (דברים ה, ז) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוהיך, והם מדקדקים עצמם עד כזית ועד כביצה'. מבואר בזה, שברכת השלום באה להם לישראל על ידי נשיאת פנים, ונשיאת פנים באה להם, על ידי שמדקדקים על עצמם לברך עד כזית וכביצה אף שלא באו לידי שביעה.

והנה על 'ואכלתם לחמכם לשובע' כתב רש"י 'אוכל קימעא והוא מתברך במעיו', שבאכילה מועטת כבר בא לידי שביעה, ואם כן נתחייבו לעולם בברכת המזון מן התורה, ולא הוצרכו לדקדק על עצמם, ואם כן אין להם את נשיאת הפנים שהיא הגורמת לברכת השלום, ולכן הוצרכו לברכה מיוחדת 'ונתתי שלום בארץ'.

בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' לא) הראה מקום לפנים יפות הנ"ל, וציין שמבואר בדבריו שאם שבע באכילתו אפילו אכל קצת חייב בברכת המזון, ואפילו אכל פחות מכזית, מכל מקום כיון שבא לידי שביעה מחויב בברכת המזון מן התורה. ופקפק הכתב סופר בדבריו, שהרי בפסוק מפורש 'ואכלת', ואף שדורשים מ'ושבעת' שצריך אכילה שיש בה שביעה, מכל מקום מנין לנו לחייב אפילו בפחות משיעור אכילה של תורה שהוא כזית. ולכן נוטה הכתב סופר לומר, שכל שאכל פחות מכזית, אף שבא לידי שביעה, אינו מחויב בברכת המזון מן התורה.

הוכחות האבני נזר ממפרשי התורה שחוזרת למוכר

האבני נזר שם מביא סיוע לדבריו מדברי הרמב"ן (ויקרא כה, לג), שמפרש מה שנאמר (שם) 'ואשר יגאל מן הלויים ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל', ש'אשר יגאל' הכוונה למכירה, ומדובר בלוי שמכר ללוי כמבואר בערכין (ג). ומה שנקט הכתוב לשון גאולה ולא לשון מכירה, כתב הרמב"ן, שהוא משום שדין מכירה כדין גאולה, שכשצא רוצה למכור את שדהו יש מצוה על הקרובים שלו לקנות מידו, שכשם שלאחר שמכר נוהג דין גאולת קרובים, שקרובו של המוכר בא וגואל מיד הלוקח, הוא הדין לתחילה קודם שמכר, יש מצוה על הקרוב לגאול ולקנות מידו, כדי שלא תלך השדה ליד אחר שאינו קרוב לו. וכתב הרמב"ן, שכן מוכח בירמיה (לג, ז) ובענין בועז (רות ד, ט) שמכרו לגואל הראשון. ובה כתוב לחדש כאן, שאפילו באופן זה שקרובו קנה מידו, יוצאת השדה ביובל מידו של הקונה וחוזרת למוכר. עיין שם בדברי הרמב"ן.

וכתב האבני נזר, שמדברי הרמב"ן האלו מוכח, שגאולת קרובים אינה לעצמו אלא השדה חוזרת מיד למוכר. שהרי הרמב"ן מוכיח דין זה שיש על הקרוב לקנות ראשון מירמיה ומבועז, ואם נאמר שבכל גאולת קרובים נשאר השדה אצל הגואל עד היובל, אם כן קל וחומר הוא, ומה לאחור שמכרה בא הקרוב וגואלה לעצמו, כל שכן שחילוק קודם שמכרה שהקרוב קודם לקנות, ומדוע הוצרך הרמב"ן להביא ראיות לזה. אלא ודאי סובר הרמב"ן שכשהקרוב גואל מיד הלוקח חוזרת השדה למוכר, ולכן אין ללמוד מזה שיש על הקרוב למכור את שדהו.

עוד כתב האבני נזר, שכן נראה גם כן מדברי שאר מפרשי התורה. **שרבינו בחיי** (ויקרא כה, כה) כתב על הפסוק 'ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו' בזה הלשון: 'הדין הזה שציוותה התורה הוא דרך רחמנות, במוכר שדהו מתוך דוחק ועוני, שיוכל לגאול אותו לזמן קצוב, הוא בעצמו אם השיגה ידו ומצא כדי גאולתו, או אחר מקרוביו, כדי שישוּב לאחוזתו קודם היובל. ואם לא מצאה ידו, ואין לו גואל קרוב שיוכל לגאול, אז יצטרך להמתין עד היובל, ויצא ביובל בחנם ושב לאחוזתו'. הרי מפורש בדבריו, שבכל גאולה חוזרת השדה למוכר מיד אף קודם היובל. וכן כתב עוד לדייק גם מדברי **האברבנאל** (שם), שכתב כעין דברים אלו, שבגאולת הקרוב חוזרת השדה למוכר.⁸

ראיה מרבני התורה כהנים ורחיית האבני נזר
אמנם השואל באבני נזר שם רצה להוכיח מדברי התורה **כהנים** (ג, ו; מובא ברש"י שם שם, יג) שאין השדה חוזרת למוכר בגאולת קרובים. שדרשו את הכתוב (שם) 'בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו', שהלא כבר נאמר לעיל

(פסוק ז) ושבתם איש אל אחוזתו, שהשדה חוזרת ביובל לבעליה, ומדוע צריך עוד פסוק, אלא שבא לרבות שאם מכר אדם את שדהו, ובא בנו של המוכר וגאלה מיד הלוקח, שגם כן חוזרת ביובל להמוכר שהוא אביו.⁹ ומוכח מדברי התורה כהנים, שהגואל מיד המוכר נכנסת השדה לרשותו, ואינה חוזרת למוכר אלא ביובל, כמו בכך שגאל שאמר שחוזרת לאביו ביובל.

אולם האבני נזר דחה ראייתו, וכתב שיש לחלק בין בן לשאר קרובים. שיתכן שאף שבכל שאר הקרובים, חוזרת השדה למוכר מיד כשגואלים, ואינה נכנסת לרשותם, אבל בבן הגואל יש קולא, שהשדה נשארת בידו עד היובל, ורק ביובל חוזרת לאביו. וכעין מה שמצאנו במשנה (ערכין כה). לגבי פדיון מהקדש שיש קולא בבן, שבכל מקדש שדה אם לא גאלה הוא בעצמו אלא אחרים, ואפילו קרוביו, הדין הוא שיוצאת השדה ביובל לכהנים, ואילו כשבנו גאלה מיד ההקדש, חוזרת השדה ביובל לאביו שהקדישה, כמו בגאלה הוא עצמו שנשארת השדה אצלו. ואם כן אפשר שגם כאן במכר האב לאחר וגאלה בנו, שגם לגבי זה עומד הבן במקום האב, ונשארת השדה אצלו עד היובל.

אך האבני נזר כתב, שבפירושו ה"ש **משאנן** על התורה כהנים שם כתב, שבנו גואלה כדין קרובים. ונראה מדבריו, שאינו מחלק בין גאולת הבן לגאולת שאר קרובים. ואם כן לפי פירוש ה"ש בתורה כהנים ודאי יש ראייה שהשדה נשארת ביד הגואל.

גירסא אחרת בתורת כהנים וביאור דברי המשך הכמה

והמשך **כמה** (בהר) כתב על דברי רש"י הנ"ל בשם התורה כהנים, שוודאי יש בזה טעות סופר, ואין לגרוס 'ומכרה' אלא יש לגרוס 'והקדישה'. ומדובר במי שהקדיש את שדהו ועמד בנו וגאלה מיד ההקדש, שהדין הוא שיוצאת השדה מידו ביובל וחוזרת לאביו, ואין דין הבן כדין שאר קרובים שיוצאה מידם לכהנים. וכתב שכן מצא **בילקוט** (שמעוני, בהר רמז תרט) שהגירסא שם הוא במקדיש.¹⁰

אך יש לעיין, שלפי דבריו של המשך כמה יוצא, שדין זה שהבן הוא כאביו ואינה יוצאת מידו לכהנים, נלמד מפסוק זה 'בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו'. ובערכין (שם ע"ב) מבואר שדין זה נלמד ממקום אחר, שנאמר (שם כז, ט) 'ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד', ודורשים 'לאחר ולא לבן'.

ואולי אפשר לומר, שמפסוק 'לאיש אחר' לבד לא היינו יודעים שחוזרת לאב ביובל, שאפשר שנשארת בידו של הבן, שמשם מוכח רק שאינה יוצאת לכהנים מיד הבן כמו מיד שאר קרובים, ולכך הוצרך התורה כהנים ללמוד

מ'תשובו איש אל אחוזתו' שיוצאת מיד הבן וחוזרת לאב.

תירוץ האבני נזר על קושיית השואל בענין גאולת קרובים בבתי ערי חומה

עוד יש להעיר בדברי האבני נזר שם, שבתחילת דבריו מביא את קושיית השואל, על מה שנסתפקו בגמרא (קידושין כא). גבי בתי ערי חומה שנגאלים רק בתוך שנים עשר חודש, אם יש בהם דין גאולת קרובים. וקשה מדוע לא פשטו ספק זה מדברי המשנה בערכין (לא). ששינונו שם גבי בתי ערי חומה 'מת המוכר יגאל בנו'. ומשמע שבבתי ערי חומה אין דין גאולת קרובים, שאם היה נוהג דין גאולה, מה החידוש במת המוכר שבנו גואל, הרי גם בלא מת יכול בנו לגאולה.

והשיב לו האבני נזר, שקושיא זו קשה רק אם נאמר שבכל גאולה שעל ידי הקרובים אין השדה חוזרת למוכר, אלא עומדת ביד הגואל עד היובל, שאז שייך להקשות מה נתחדש במת המוכר, הרי אף בלא מת יכול הבן לגאול. אבל אם נאמר שגאולת קרובים חוזרת מיד למוכר אפילו לפני יובל, אם כן לא קשה מידי. שכל זמן שלא מת המוכר, אף שיכול הבן לגאול, מכל מקום אין השדה נשארת אצלו, אלא חוזרת לאביו המוכר, ובמת המוכר הבן גואלה לעצמו. והחידוש הוא, שלא תאמר שאינו יורש זכות זו לגאול לעצמו, אלא רק המוכר בעצמו גואל לעצמו, אלא במת המוכר עומד בנו תחתיו לגמרי, וכיון שירשה גואלה לעצמו.

אמנם לפי מה שכתב האבני נזר אחר כך, שיש לחלק בין גאולת בן לגאולת שאר קרובים כמו שהבאנו, אם כן נפל תירוץ זה על קושיית השואל. שהרי אפילו אם נאמר שגאולת קרובים אינה לעצמו אלא חוזרת למוכר, עדיין קשה מה החידוש במת המוכר שבנו גואלה, שהרי בן ודאי גואל לעצמו ואינו כשאר קרובים, ואם כן אפילו בלא מת גואל, ומה החידוש במת המוכר, ועדיין יש להוכיח מזה שאין דין גאולת קרובים בבתי ערי חומה. וצריך לומר לפי זה כשאר תירוצים שכתב שם האבני נזר על קושיית השואל, עיין שם (אות ב).¹¹

ראיה ממחלוקת התנאים אם גאולת קרובים חובה או רשות שגאולת קרובים למוכר

עוד כתב האבני נזר להביא ראיה שבגאולת קרובים חוזרת השדה למוכר מיד, מדברי הגמרא בקידושין (כא). שנחלקו התנאים אם גאולת קרובים היא חובה או רשות, דעת רבי יהושע שהיא רשות, ולומד כן מלשון הכתוב (ויקרא כה, כז) 'ואיש כי לא יהיה לו גואל', וכי יש אדם בישראל שאין לו גואלים, אלא זה שיש לו ואינו רוצה ליקח שהרשות בידו, ודעת רבי אליעזר שהכתוב קבעו חובה, ולומד כן מהכתוב (שם שם, כד) 'ובכל וגו' גאולה תתנו'.

← ← ←

אחווה, אולם עיין שם בדברי רש"י (ד"ה מה) שפירש בדברי הגמרא, שעל משפחת אב מוטלת יותר מצוה גאולה מאשר על קרובים ממשפחת האם. ונראה מדבריו שמכל מקום יש מצוה אף בקרובי האם, אלא שקרובי האב קודמים והמצוה מוטלת עליהם יותר. ועיין ברש"י שם שמדייק כן מדברי רש"י, ותמה על דבריו מנין לו זה, שמפשוט לשון הגמרא נראה שבמשפחת אב אין מצוה כלל. וראה מה שכתב **ההעמק דבר** (ויקרא כה, מט) בביאור המקור לדברי רש"י שם. וראה עוד **במשך כמה** (בהר), שהקשה מדוע אין מעמידים את הפסוק (ויקרא כה, כז) 'ואיש כי לא יהיה לו גואל' בגר שירש את אשתו או אמו בת ישראל, שאין לו גואלים, וכמו בגזל הגר (ראה במדבר ה, ח). ותיקן, שאם היה מדובר בגר היה לו

ד) באחד מן התירוצים כתב האבני נזר שם חידוש בדין גאולת קרובים, שכן בתו של המוכר אינו יכול לגאול מדין גאולת קרובים, משום שאינו נחשב לקרוב, שבעבד עברי הנמכר לגוי כתוב 'ומשפחתו' (ויקרא כה, מט), ומשפחת אב אינה קרויה משפחה כמבואר בבבא בתרא (קטז; ועוד). ומסתמא גם לענין שדה אחווה הדין כן, שקרובים מן האם אינם גואלים. וממילא נתיישבה קושיית השואל, שחידוש המשנה הוא שבמת המוכר אפילו בן בתו גואל, שאין זה מדין גאולה אלא מדין ירושה כשהוא היורש. אולם האבני נזר לא ציין מקור לדין זה שאין דין גאולה במשפחת אב. ונראה שכוונתו לדברי הגמרא ביבמות (נ"ג) שמבואר לענין עבד עברי הנמכר לגוי שמשפחת אב אינה גואלת, עיין שם, ונקט האבני נזר שהוא הדין בשדה

א) זה לשון האברבנאל שם: 'אבל קודם היובל יוכל גואלו הקרוב אליו רוצה לומר אחד מקרוביו שיהיה עשיר לגאול גאולתו, ויפרע לקונה מה שנתן בעד האחווה ההיא, ויוציאה מתחת ידו להשיבה אל המוכר, והקרוב ההוא העשיר בעשותו זה יקרא גואלו'.

ב) וראה **בשפתי כהנים** שם (אות ו) שמבאר החידוש בזה, שלא תאמר שכיון שהבן יורש את אביו לכן לא תצא ממנו ביובל, שכן ממילא תבא השדה אליו לבסוף, אלא כל זמן שהאב חי חוזרת השדה אליו.

ג) ועיין גם בדברי הר"ש משאנן על התורה כהנים שכבר הביא את שתי הגרסאות בתורת כהנים. וגם **הגרי"א** (בתורת כהנים שם) גרס 'וקדישה'.

והנה לא נתפרש בדברי רבי אליעזר מה יתרץ על דברי רבי יהושע, וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים. ורש"י (שם ד"ה חובה) כתב לפרש, שרבי אליעזר סובר שאין הגאולה מוטלת אלא על הקרוב מן הכל, ועליו יש חובה ולא על שאר קרובים, וממילא אפשר להעמיד את הכתוב כשאי אפשר להקרוב ביותר לגואל, כגון שאין בידו ממון. ובדברי רבי יהושע פירש רש"י (שם ד"ה וכו') שמה שאמר 'וכי יש לך אדם מישראל שאין לו גואלים', פירושו שכל אחד מנוטלי חלק בארץ אי אפשר שלא יהיה לו קרוב, שכל הקרובים שוים לגאול, ואם כן כל זמן שאחד מכל ישראל קיים הרי הוא קרוב לו, ולכן הוצרך לומר שגאולת קרובים היא רשות ולא חובה.

וכתב האבני נזר, שאם נאמר שכל גאולת קרובים פירושה שהגואל גואל את השדה לעצמו עד היובל, אם כן מה זה שכתב רש"י בדברי רבי יהושע שבעוד אחד מישראל קיים נוהגת עדיין מצות גאולה, והרי אפשר להעמיד את הפסוק באופן שהלוקח הוא קרובו של המוכר, ואין קרוב יותר ממנו, שבזה ודאי אין מצות גאולה על השאר, שאר הקרובים הם רחוקים יותר מן הלוקח, ואין עליהם מצוה לגאול שתהיה השדה בידם יותר משתהיה השדה ביד הלוקח. אלא על כרחך לומר, שבכל גאולת קרובים חוזרת השדה למוכר, ולכן מובן שגם מי שהוא יותר רחוק מן הלוקח יש עליו מצוה לגאול כדי שתשוב השדה למוכר.

גם ממה שפירש רש"י בדברי רבי אליעזר, שמדובר כשאי אפשר לקרוב ביותר לגאול, ולדעתו אין המצוה מוטלת על שאר קרובים, ולא כתב רש"י כנ"ל שרבי אליעזר יתרץ את הפסוק שהלוקח הוא קרוב יותר מן שאר הקרובים. משמע מזה שרש"י סובר שדבר פשוט הוא לכולי עלמא שגאולת קרובים למוכר, בין לרבי אליעזר ובין לרבי יהושע.

ברם כתב האבני נזר, שלדברי הר"ש שהובאו למעלה, שכתב שכן גואל מדין גאולת קרובים, והוכחנו מדבריו שסובר שהשדה נשארת אצל הגואל עד היובל, על כרחך צריך לומר שנחלקו בזה רבי אליעזר ורבי יהושע. שלרבי יהושע נגאלת למוכר, ולכן היה קשה לו 'וכי יש לך אדם מישראל שאין לו גואלים'. אבל רבי אליעזר סובר שנגאלת לעצמם, וממילא יכול להעמיד את הכתוב כשהלוקח קרוב יותר ממנו, ואין צריך לומר בדברי רבי אליעזר כפירוש רש"י.

לכתוב 'ואם אין לאיש גואל' כמו שנאמר בגול הגר, ומזה שכתוב 'כי לא יהיה לו גואל' משמע שהוא מחמת סיבה מומקרת הזמן, עיין שם. ומדבריו משמע גם כן שקרוב ממשפחת האם אינו גואל כלל.

דעת המקנה המהרי"ט והמשך חכמה שהשדה עומדת אצל הגואל

בספר המקנה (קידושין שם) גם כן הקשה על דברי רבי יהושע כנ"ל, מדוע אינו מתרץ את הפסוק. על כל פנים מוכח מקושייתו שנקט בפשיטות שהשדה שנגאלת על ידי הקרוב עומדת אצלו עד היובל, שאם השדה חוזרת למוכר לא קשה כלום כנ"ל.

והאבני נזר מציין גם לדברי המהרי"ט (קידושין שם), שכתב בתוך דבריו שבעבד עברי הנמכר לישראל אין ללמוד בו דין גאולת קרובים מקל וחומר משדה, משם שדיו שיהא כשדה שקבעו הכתוב חובה לגאול, ועומדת תחת יד הגואל עד היובל, אבל שיצא לשחרור אי אפשר ללמוד, לכך צריך פסוק לזה. ומוכח גם מדבריו שנקט בפשיטות שהשדה שנגאלת על ידי קרובים נשארת אצל הגואל עד היובל.

שוב מצאתי שכן מפורש בתוך דברי המשך חכמה, שכתב על הפסוק (ויקרא כה, כה) 'ובא גאול הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו' בזה הלשון: 'פירוש שמהגואל יוצא ביובל, ורק מה שמכר הוא שני התבואות זה שייך להגואל'. הרי מפורש בדבריו שבכל השנים עד היובל השדה שייכת לגואל ואינה חוזרת למוכר.

דעת העולת שלמה שנגאלת למוכר

בעולת שלמה (ערכין 5) נסתפק גם כן בדין זה לפי המאן דאמר בעבד עברי הנמכר לנכרי שנגאל לשעבוד, מה הדין בשדה אחוזה, האם גם בזה נגאלת השדה ליד הגואל, או שמא בשדה לכולי עלמא חוזרת למוכר. וכתב, שמצד הסברא נראה שחוזרת לבעלים לכולי עלמא, שאם לא כן מדוע צריך לדין זה של גאולת קרובים, ומדוע נתנה התורה לקרוב רשות לגאול אם לבעלים אין שום ריווח ממה שגואלה לפני היובל, וביובל הרי בכל אופן תחזור השדה למוכר. ואפילו לרבי יהושע הסובר גאולת קרובים רשות קשה מדוע הוצרכנו להיתר זה, וכל שכן לרבי אליעזר הסובר שגאולת קרובים חובה מדוע חייבוהו בזה. ובשלמא בעבד עברי הנמכר לגוי, אף על פי שאחר הגאולה משתעבד להגואל, מכל מקום מובן מה שחייבה התורה לגאולו כדי שלא יטמע בין הגוים, אבל בשדה שלא שייך טעם זה מדוע צריך לגאול¹.

אמנם מדברי העולת שלמה נראה, שנקט שלפי המאן דאמר בעבד עברי שנגאל לשחרור, פשוט שגם בשדה נגאלה השדה למוכר. ולא נסתפק אלא למאן דאמר בעבד עברי לשעבוד,

האם גם בשדה הדין כן שנגאלת לגואל, או שמא נגאלת למוכר. וכך נוטה במסקנא שבשדה כולי עלמא מודים. אולם מדברי האבני נזר נראה להיפך, שכתב בתחילת דבריו שבעבד עברי קיימא לן לשחרור, ולכן מסתפק איך הדין בשדה, ומשמע מלשונו שלמאן דאמר בעבד עברי שנגאל לשעבוד, ודאי לא עדיפה שדה מעבד, ונגאלת השדה להגואל, ולא נסתפק אלא למאן דאמר בעבד עברי לשחרור אם גם בשדה נגאלת למוכר, או שמא עומדת ביד הגואל עד היובל².

משמעות מהחזון איש שנגאלת למוכר

גם מדברי החזון איש (אבן העזר סי' קמח, הערות לקידושין כא) מוכח שסובר בפשיטות שגאולת קרובים למוכר, שהקשה לדעת רבי יהושע הסובר גאולת קרובים רשות מדוע הוצרך הכתוב לחדש שגם קרובים יכולים לגאול, והרי אם ירצה ליתן להמוכר מעות במתנה כדי שיגאל הוא בעצמו ודאי יכול לעשות כן, ואם כן מדוע לא יוכל גם הקרוב בעצמו לגאול. עיין שם מה שמתרץ.

על כל פנים מוכח מקושייתו שסובר שנגאל להמוכר, שאם היה הקרוב גואל לעצמו לא היה קשה כלום, שאף שיכול לגאול על ידי המוכר שיתן לו דמים לגאול, מכל מקום צריך הפסוק לחדש שגואל לעצמו, אבל אם גואל להמוכר מובן קושייתו מה החידוש בזה.

דיוק הגר"ח קניבסקי מירושלמי שתלוי במחלוקת תנאים בעבד

והגאון רבי חיים קניבסקי בביאורו על מסכת עבדים (פ"ב ה"ב, קנין פירות אות 20) נקט, שענין גאולת שדה על ידי קרובים תלוי במחלוקת התנאים בעבד עברי אם נגאל לשחרור או לשעבוד, שלמאן דאמר בעבד שנגאל לשחרור גם בשדה גואל למוכר, ואם עבד עברי נגאל לשעבוד גם בשדה גואל הקרוב לעצמו. עיין שם שמדייק כן מדברי הירושלמי (קידושין פ"א ה"ב), ומאריך בביאור דברי הירושלמי.

היוצא לנו מכל זה, שדעת הרמב"ן והרבינו בחיי והאברבנאל ששדה הנגאלת בקרובים יוצאת למוכר וכפי שמדייק האבני נזר מדבריהם, ואילו דעת הר"ש משאנץ והמהרי"ט והמקנה שהשדה נשארת אצל הגואל, וכן הוא פשוט לשון רש"י לפי גירסתו בתורת כהנים אם לא נחלק בין בן לשאר קרובים. ואפשר שדין שדה תלוי במחלוקת התנאים לגבי עבד עברי אם נגאל לשחרור או לשעבוד, וכן אפשר שרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו בזה כמו שנתבאר.

1) ויש לעיין בהמשך תשובתו כשהביא ראיות שנגאל למוכר, אם זהו רק למאן דאמר בעבד עברי שנגאל לשחרור, שאחר כך לא הזכיר כלום מזה שתלוי במחלוקת התנאים בעבד עברי.

2) ועיין שם שמסתפק עוד, אם בשדה יכולים אחרים שאינם קרובים לגאול כמו בעבד עברי, או שמא רק קרובים גואלים ולא אחרים. ומביא ראיה לזה מדברי הגמרא שבשדה אין דין גאולת אחרים.

♦ תמצית השיעור ♦

- ❖ לזה ב' פסוקים, שאינה לכהנים ושחוזרת לאב.
- ❖ השואל רצה להוכיח מהמשנה מת המוכר יגאל בנו, שבבתי ערי חומה אין דין גאולת קרובים. ובאבני נזר שאם חוזרת למוכר אין ראיה. אך יש לחלק בין בן לשאר קרובים כנ"ל.
- ❖ אבני נזר מוכיח ממחלוקת תנאים אם גאולת קרובים חובה או רשות, שגאולת קרובים למוכר ולא לגואל.
- ❖ מדברי המקנה והמהרי"ט מבוואר שסוברים שהשדה עומדת אצל הגואל, וכן מפורש במשך חכמה.

- ❖ עבד עברי הנמכר לגוי ונגאל בקרובים, לרבי יוסי הגלילי ורבי משתחרר, ולרבי עקיבא משתעבד לגואל. וקיימא לן שמשתחרר.
- ❖ אבני נזר מסתפק בשדה אחוזה הנגאל על ידי קרוב, אם חוזרת למוכר או לגואל. ומוכיח מלשון מפרשי התורה שחוזרת למוכר.
- ❖ בתורת כהנים למדו מפסוק שגם כשבן גואל חוזרת לאביו ביובל. משמע ששדה לגואל. ואבני נזר מחלק שבבן יש קולא שהוא במקום האב.
- ❖ משך חכמה גורס בתורת כהנים והקדישה, שבבן חוזר ביובל לאב ולא לכהנים. וצריך

- ❖ לכתוב 'ואם אין לאיש גואל' כמו שנאמר בגול הגר, ומזה שכתוב 'כי לא יהיה לו גואל' משמע שהוא מחמת סיבה מומקרת הזמן, עיין שם. ומדבריו משמע גם כן שקרוב ממשפחת האם אינו גואל כלל.

שחט אותו ביום ואת בנו בבין השמשות

אך במקור מים חיים (שם) חולק על הפרי מגדים, ומתמה על סברתו, שהגם שעל ידי גמר השחיטה בלילה נגמר האיסור למפרע, מכל מקום אין זה אלא תנאי, אבל אחר שנגמר השחיטה מתברר שנעשה האיסור ביום, ושחיטת הלילה היא שחיטת היתר, אלא שגרמה שתהיה שחיטה ראויה למפרע, ואין סברא שיהיה קנס על מעשה היתר, אף שנגרם על ידי זה איסור למפרע. וכן תמה בשו"ת שבט הלוי (ה"ב ס"ה) על הפרי מגדים. עיין שם מה שהקשה עוד על הפרי מגדים בזה.

עוד נראה להעיר על דברי הפרי מגדים, שאף שקיימא לן ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף, יש לומר שכל זה רק באופן ששייך שתהיה כל השחיטה מתחילתה ועד סופה באיסור, שאז שייך לומר שכל משך זמן השחיטה נמשך האיסור. אבל באופן הנ"ל ששוחט סמוך ללילה ממש, ולא שייך שיגמור שחיטה זו באיסור, אם כן בזה לא שייך לומר שהאיסור נמשך מתחילה ועד סוף, שהרי המשך השחיטה כבר הוא ביום שלמחרת, ולא שייך שיהיה כל השחיטה באופן זה באיסור. ונראה שלסברא זו נתכוון גם התבואות שור, שפסק שמוותר לאכול את האחרון בלילה ממה נפשך, וכן מדויק קצת בלשונו, עיין שם. וכעין זה כתב השבט הלוי (שם) בסוף דבריו, עיין שם. וראה מה שהרחבנו עוד בבאר יעקב (ח"ב, אמוד).

בשולחן ערוך (י"ד ס"ו טז סעיף ג) הביא, במי שעבר ושחט אותו ואת בנו ביום אחד, שיש מי שאוסר לאכול את הנשחט אחרון בו ביום. וזה דעת בעל הלכות גדולות (ס"ו), וטעמו משום קנס על שעבר על האיסור.

וכתב התבואות שור (שמלה חדשה שם סעיף ד), שאם שחט את הראשון ביום ואת השני בבין השמשות שלאחריו, מותר לאכול גם את האחרון בלילה שלאחריו - ממה נפשך, שאם בין השמשות לילה הוא, הרי לא עשה שום איסור, ששחט את הראשון ביום ואת השני בלילה שהוא מיום שלאחריו, ואם בין השמשות יום הוא, הרי עכשיו כבר לילה ועבר היום, ולא קנסו אלא לאכול באותו היום.

אמנם הפרי מגדים (שם שפ"ד ס"ק ד) פקפק בדבר, על פי מה שקיימא לן (רמב"ם הל' גניבה פ"ב ה"ח) שישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף, נמצא שהשחיטה נמשכת לזמן מה, היינו מהרגע שמתחיל לשחוט לכל משך זמן השחיטה. ובין השמשות הרי הוא ספק בכל רגע שבו, אם הוא עדיין יום או שכבר לילה. מעתה יש לומר, שמא בתחילת השחיטה עדיין היה יום, ולכן עבר על איסור אותו ואת בנו, אבל גמר השחיטה היה בלילה, ונחשב הדבר כאילו נעשה האיסור ביום שלאחריו, ויש איסור לאכול מחמת קנס ביום שלאחריו. ולכן מצדד הפרי מגדים, שגם בשחט את הראשון ביום ואת השני בבין השמשות, יש להחמיר שהאחרון לא יאכל ביום שלאחריו.

תמצית מתוך השיעורים המופיעים בספרי באר יעקב

מן הבאר

בביאור היתר פסיקה ביצא השער

(באר יעקב חלק א' - פרשת בהר)

- ✦ מן התורה ריבית אסור רק בדרך הלוואה.
- ✦ חכמים אסרו גם 'פסיקה', שמשלם מראש על מה שיתן אחר כך במחיר שפסקו בשעת התשלום.
- ✦ בשני אופנים מותר לפסוק. ב'יש לו' למוכר ממין הפירות בשעת הפסיקה. וב'יצא השער', היינו שנקבע בשוק מחיר קבוע לפירות.
- ✦ טעם ההיתר ביצא השער. בגמרא משמע משום 'מאי אהנית לי', אבל בראשונים כתבו משום שנחשב כאילו כבר קנה.
- ✦ בתוספות שמה שאין ריבית ביצא השער היינו משום שיש 'מי שפרע'. ומובן לסמ"ע שיש מי שפרע רק אם חל קנין.
- ✦ לש"ך יש מי שפרע גם אם לא היה קנין. וצריך לומר שמכל מקום נחשב כאילו קנה לומר שברשותו נתייקר ויש היתר ביצא השער.

בענין חצי עבד וחצי בן חורין לענין מצוות

(באר יעקב חלק ב' - פרשת בהר)

- ✦ חצי עבד, לבית הלל למשנה ראשונה יום אחד עבד ויום אחד בן חורין, ולבית שמאי כופים את רבו לשחררו. חזרו בית הלל לומר כבית שמאי.
- ✦ בגמרא מבואר שחצי עבד חייב בכל המצוות, חוץ מראיה למשנה ראשונה שנתמעט מ'אדון'.
- ✦ בגמרא שחצי עבד אינו יוצא בתקיעת שופר של עצמו. אך בשאר מצוות יוצא על ידי עצמו.
- ✦ טעם החילוק, או משום שבשופר המצוה היא התקיעה (אבני נזר, חזון איש), או משום שבאה מכח כל גופו (לבוש, שולחן ערוך הרב).
- ✦ לכאורה נפקא מינא לענין לולב, אך בפשטות ודאי חייב ויוצא בנטילתו.
- ✦ טורי אבן חוקר אם חצי עבד חייב גם מצד עבדותו, ומצדד יותר שרק מצד חירותו.

כל הזכויות שמורות
יו"ל ע"י מכון 'טעם התורה'

להוצאת שיעורי הגאון הגדול
מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א

להערות והארות ולכל ספרי המכון:

טל: 0533-972-144

דוא"ל: taamhatoreh@gmail.com

לאור באור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים
שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א
אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה
ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שוה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות
לפרטים נוספים: 053-314-4155

